

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLV

Св. 3–4 (2014)

Чланци

Грамматика и лексика

- Употреба партикуле *све* у савременом српском језику
(АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ) 3
- Дублетна образовања и хомонимске номинације
код етника и ктетика (од ојконима у Војводини)
(МАРИЈАН Ј. ЈЕЛИЋ) 19
- Категорије броја и бројивости у називима за јела
у српском језику (БОЈАНА Н. ТОМИЋ) 39
- О полисемији лексема које означавају делове људског тела
(АНЕТА А. СПАСОЈЕВИЋ) 51
- Когнитивнолингвистичка анализа фразеологизама
с компонентом *глава* у српском језику
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 69
- Прилог историји књижевног језика
- Творбена структура именица у поезији Јована Дошеновића
(АНА З. РАНЂЕЛОВИЋ) 89
- Студије српског језика у иностранству
- Лекторат српског језика на Филозофском факултету
Универзитета Коменски у Братилсави
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 105

П р и к а з и

- Деветнаести том Речника САНУ
(МАРИЈА С. ЂИНЋИЋ)115
- Бојана Милосављевић, *Ојоварање као јоворни жанр
свакодневне комуникације*
(СВЕТЛАНА М. СЛИЈЕПЧЕВИЋ)121
- Научни састјанак славистија у Вукове дане 43/1*
(МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)127
- Научни састјанак славистија у Вукове дане 43/3*
(АНА З. РАНЂЕЛОВИЋ).....135
- Неколико речи о часопису *Окјџоих*
(ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)141

АНА З. РАНЂЕЛОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ТВОРБЕНА СТРУКТУРА ИМЕНИЦА
У ПОЕЗИЈИ ЈОВАНА ДОШЕНОВИЋА*

У раду се анализира творбена структура именица у збирци песама *Лирическа Пјенија* Јована Дошеновића. У поглављу о деривацији издвојене су изведенице са апстрактним значењем, изведенице са значењем особа (мушког и женског пола), именице субјективне оцене (хипокористици и деминутиви), као и изведенице добијене префиксацијом. Поглавље о композицији укључује именице добијене слагањем и оне које су настале сложено-суфиксалном творбом. Конкуренција појединих суфикса указала је на Дошеновићеву тежњу ка понародњавању језика.

Кључне речи: деривација, суфиксација, префиксација, композиција, конкуренција, хибрид, доситејевски славеносрпски језик, славенизам.

* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад представља делимично измењену и скраћену верзију мастер рада, који је рађен под менторством проф. др Александра Милановића и одбрањен на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. Стилска позиција Јована Дошеновића

Просветитељска епоха у српској средини, као и другде, носила је у оквирима свога особенога погледа на свет стилску вишезначност. Један стил на заласку (рококо) и два у настајању – класицизам и предромантизам – обележила су другу половину XVIII века у српској књижевности (Павић 1985: 110). Два настајућа стила отварају су нове видике српској књижевности, али су била обележена посебним одликама тако да се геополитичка ситуација, однос према књижевном језику, домаћим и страним узорима, версификацијски и жанровски системи код ова два стила знатно разликују.

Иако је плурализам стилова давао печат писцима ове епохе, ипак се пажљивијим праћењем њихових опредељења бар у основним цртама и преовлађујућем броју случајева може уочити и дефинисати стилска позиција свакога од њих. То се може покушати и са Јованом Дошеновићем, о којем је реч. Питање које нас занима у првом реду гласи: којем од два владајућа стила своје епохе, класицизму или предромантизму, нагиње Јован Дошеновић?

У предговору у тексту своје књиге *Сало дебелога јера либо азбукојројрес* (Будим, 1810) Сава Мркаљ позива се на три писца која су у његово доба или нешто раније обитавала у Трсту и делила са многим другим писцима тршћанског круга српске књижевности судбину и укус. То су Доситеј, Соларић и Дошеновић, сва тројица заговорници доситејевског славеносрпског језика и предромантичарског стила (Павић 1985: 111). Није необично што се Дошеновић из Крајине везује баш за овај круг¹. Стекавши образовање у Далмацији и Италији, дошао је у додир с италијанском поезијом, што је имало одјека у његовој јединој збирци песама *Лирическа Пјенија* (1809). У њој се налазе преводи италијанских песника и под њиховим утицајем настали покушаји у љубавној, описној и пригодној поезији (Деретић 2004⁴: 520). У предговору своје збирке, Дошеновић је указао на италијанске песнике као главни узор. Дакле, после Соларића и Мркаља, кругу поклоника италијанске традиције прикључује се и Јован Дошеновић (Деретић 2004: 521).

¹ О тзв. „крајишком кругу“ в. у: Иванић 2005: 269, Милановић 2013: 28.

Оно што је најважније у Дошеновићевој поезији не тиче се, дакле, тематско-мотивске изворности, већ чињенице да су његове песме на српском језику и да је аутор у њима на путу до стиха решавао ритмичко-метричке изазове, успостављао облик и тражио израз.

Аутор збирке *Лирическа Пјенија* отворен је према народном језику и његовој употреби у поезији, изричито о томе говорећи у предговору своје збирке. Последице таквог опредељења виде се у стиху (ритам, метар), лексици и тематици, па и у променама насталим између првих и последњих стихова овога песника (Иванић 2005: 256).

1.2. Лингвистички релевантна биографија песника Јована Дошеновића

Јован Дошеновић рођен је 20. октобра 1781. године у личком селу Почитељу. Уз оца свештеника стекао је прва знања – срицао је прва слова, слушао хајдучке приче и народна предања. Као тринаестогодишњег дечака, стриц га је одвео у Задар, на италијанске и латинске школе, а касније и у Падову, где је Јован Дошеновић постао доктор филозофије 1806. године. У међувремену је, судећи по сонету *Почитиљу*, датираном 1804. године, посетио родно место.²

После боравка у Почитељу Дошеновић одлази у Трст, где среће Павла Соларића³, Атанасија Стојковића и Драгу Теодоровића – следбенике Доситеја Обрадовића и његових просветитељских идеја.

Иако се бавио трговачким наукама и књиговодством (Иванић 2005: 255), главна љубав остала му је књижевност. Дошеновић постаје познат књижевној јавности по пригодној песми владици Мојсеју Миоковићу 1807, а истовремено пише и *Численицу*, приручник из математике.⁴ Прешавши у Пешту, он 1809. године објављује

² У сећању снахе Јање, супруге Дошеновићевог брата Стевана, остао је „лијепа стаса и облича, благ и смирен“. За време боравка у Почитељу изазивао је велику пажњу народа, помагао је оцу, „бавио се читањем и својом писаријом“, „разговарао с народом озбиљно, а смирено и тихо, и увијек би се благо осмјешкивао“ (Николајевић 1914: 12).

³ У литератури се Сава Мркаљ, Јован Дошеновић и Павле Соларић називају писцима „крајишког круга“ (Иванић 2005: 269).

⁴ Дошеновић је међу претплатнике *Численице* ставио и митрополита Стратимировића. Послао му је на поклон обе своје књиге новембра 1809. године (Иванић 2005: 255).

две књиге, обе на народном језику: *Численицу* (предговор датиран 6. априла), а затим и *Лирическа Пјенија* (предговор датиран 30. маја).⁵

Према породичном предању, Дошеновић је умро 1813. године.

1.3. Корпус и методе анализе

Предмет анализе чини творбена структура именица у Дошеновићевој збирци песама *Лирическа Пјенија*.⁶ Коришћено је издање *Сабраних њесама* Јована Дошеновића, које је приредио Душан Иванић. Оно садржи факсимилни и приређени део. Факсимилни део чине књижевни текстови штампани за песникова живота⁷, а приређени део књиге садржи факсимил транскрибован савременим писмом (Иванић 2005: 275). Приређеном делу прикључена је и Дошеновићева песничка заоставштина, али она не чини корпус будући да нема оригиналног текста. У разматрање није ушла ни *Учасџије радосџеј*, пригодна песма посвећена Мојсеју Миоковићу, горњокарловачком епископу, будући да је писана на рускословенском, те би онда била потребна другачија методологија и рад би имао много већи обим. Циљ рада је да се анализирају именице у Дошеновићевој поезији са творбеног становишта.

Терминолошки и методолошки, наш рад ће се највише базирати на моделу који нуди О. Ристић у својој докторској дисертацији *Лексичко-семантичке одлике њворбе именица у неких српских и хрватских романџичарских њесника* (Ристић О. 1969). Стога ћемо у поглављу о деривацији говорити појединим о изведеницама са апстрактним значењем, изведеницама са значењем особа (мушког и женског пола) и стилистички маркираним изведеницама, тј. именицама субјективне оцене (хипокористичима и деминутивима), као и о изведеницама добијеним префиксацијом. Поглавље о композицији укључиваће именице добијене слагањем, али и оне добијене сложено-суфиксалном творбом.

⁵ Важно је поменути мишљење Павла Ивића: „Сви су ови текстови били написани екавски, уколико употребљени правопис уопште допушта да се о овоме стварају закључци, будући да се на месту некадашњег вокала *јай* најчешће није писало ни *е* ни *је* ни *ије*, већ стари знак за *јай* (Ѣ). Дијалекатска боја језика је шумадијско-војвођанска, иако је Дошеновић био родом ијекавац, Личанин“ (Ивић 1998: 163).

⁶ У корпус је ушао и предговор поменутој збирци.

⁷ Факсимилни део доноси се према примерцима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду (Иванић 2005: 275).

2. ДЕРИВАЦИЈА ИМЕНИЦА

2.1. Суфиксација

У првом делу поглавља о деривацији именица, бавићемо се њиховим извођењем помоћу додавања суфикса. Издвојили смо три групе изведеница које су од посебног значаја за развој српског књижевног језика у XIX веку.⁸ То су: изведенице са апстрактним значењем, изведенице са значењем особа (мушког и женског пола) и стилистички маркиране изведенице, тј. именице субјективне оцене (хипокористици и деминутиви). Овакав распоред грађе пружиће одмах и преглед заступљености појединих суфикса у Дошеновићевој поезији.

2.1.1. Ајсџракџне именице (*nomina abstracta*)

Велику групу именичких речи у нашем материјалу представљају апстрактне именице које су изведене углавном од глагола и придева и одређених суфикса. Оне означавају разне процесе или резултате глаголских радњи, затим стања, расположења, осећања, особине и слична значења у вези са глаголима и придевима.

Издвајамо следеће суфиксе:

- а) /-ај/ : *завичаю* (дат. јд., 120), *обичај* (акуз. јд., 117);
- б) /-ак/ : *блеском* (инстр. јд., 80);
- в) /-ба/⁹ : *борбы* (дат. јд., 15), *женигби* (лок. јд., 19), *жалби* (лок. јд., 19), *срџбу* (акуз. јд., 40), *жалба* (ном. јд., 48), *судбе* (ген. јд., 95), *срџбу* (акуз. јд., 98);
- г) /-да/¹⁰ : *џравда* (ном. јд., 59), *нужда* (ном. јд., 89);

⁸ О. Ристић издваја више категорија именица: именице субјективне оцене, апстрактне именице, именице са значењем носиоца неке доминантне особине, именице са значењем вршиоца неке глаголске радње, акције, именице које означавају разна оруђа, справе, предмете уопште, имена животиња, имена биљака, цвећа, имена етника, збирне именице, имена места и изведенице условљене поетским законима (1969: 390). Имајући у виду ограничени обим овог рада, узели смо у обзир три најпродуктивније творбено-лексичке категорије.

⁹ Већ је Т. Маретић истакао да „*ба* (џба) се веће са глаголским основима, i то највише s основима глагола IV врсте“ (1899: 316).

¹⁰ Уз овај суфикс за поименичење придева, И. Клајн помиње једино именице /*правда*/, /*кривда*/ и застарело /*вражда*/ (2003: 73).

- д) /-еж/ : *мятїеж*¹¹ (акуз. јд., 78);
- ђ) /-ѣст/ : *болестїи* (ген. јд., 94);
- е) /-ије/¹² : *їуїешештївїю* (лок. јд., 11), , *мешасїазїа*¹³ (ген. јд., 12), *їисанїе* (ном. јд., 20), *їосланию* (лок. јд., 22), *решенїе* (акуз. јд., 23), *здравїю* (дат. јд., 40), *свјїосїїю* (инстр. јд., 46), *рожденїя* (ген. јд., 68), *сїасенїе* (акуз. јд., 74), *веселїя* (ген. јд., 75), *чесносїїю* (инстр. јд., 91);
- ж) /-је/¹⁴ : *веселю* (лок. јд., 19), *їояня* (ген. јд., 44), *їеваню* (дат. јд., 44), *блаїованя* (ген. јд., 47), *целованя* (ген. мн., 47), *здравя* (ген. јд., 85), *кићеня* (ген. јд., 90), *болованя* (ген. мн., 97), *лейшаня* (ген. јд., 130);
- з) /-ило/, одн. /-ло/¹⁵ : *їравила* (ген. мн., 18), *їравила* (ном. мн., 23), *свешїилу* (лок. јд., 57), *руменила* (ном. мн., 84), *їравила* (акуз. мн., 105), *руменило* (ном. јд., 115), *белила*¹⁶ (ном. мн., 84);
- и) /-ина/ : *їишине* (ном. мн., 11), *вешїина* (ном. јд., 24), *їишїни* (лок. јд., 26), *вешїином* (инстр. јд., 56), *їишїнина* (ном. јд., 66), *їїмина* (ном. јд., 114), *ведрини* (лок. јд., 115);
- ј) /-ица/ : *кривицу* (акуз. јд., 52), *їрозница* (ном. јд., 114), *срчаница* (ном. јд., 116);
- к) /-ја/ : *волѣ*¹⁷ (ген. јд., 7), *волю* (акуз. јд., 26), *воля* (ном. јд., 58), *волю* (акуз. јд., 87), *воля* (ном. јд., 100), *воля* (ном. јд., 112);

¹¹ И. Клајн сматра да је у савременом језику именица /метеж/ изгубила статус изведенице (2003: 75). Будући да грађу за наш рад чини лексика с почетка XIX века, уврстили смо ову именицу међу изведенице.

¹² Славенизми изведени овим црквенословенским суфиксом веома су заступљени у Дошеновићевој поезији. Суфикс /-ије/ посматра се у свим примерима као засебан суфикс у односу на /-је/, а не као његова ортографска варијанта, „што би било мање вероватно“ (Суботић 1989: 96).

¹³ Занимљива је творбена структура овог хибрида – настао је од основе грчког порекла и црквенословенског суфикса /-ије/.

¹⁴ Народни суфикс /-је/ представља семантички еквивалент црквенословенском /-ије/ у глаголским именицама.

¹⁵ Т. Маретић сматра да је овај суфикс „unesen iz riječi kao *cjedilo, pojilo* itd., gdje su osnove glagola IV vrste (*cijediti, pojiti* itd.) združene s nastavkom *-lo*“ (1899: 332). М. Стевановић такође издваја само суфикс /-ло/, али о вокалу испред њега не говори ништа (1964: 510–515). Сличан став има и С. Бабић, али он наглашава да, барем за /б(ј)еснило/, суфикс мора да гласи /-ило/ (1986:275). Према И. Клајну, највећи број ових именица иаведен је од придева, а врло мало од именичких основа, и тада је њихов суфикс /-ило/ (2003: 151–152).

¹⁶ За ову именицу И. Клајн истиче да је изведена од глагола /белити/ и сврстава је под суфикс /-ло/ (2003: 152).

¹⁷ Именице /воља/ и /невоља/ изведене су од основе глагола /волети/, али су изгубиле семантичку везу с тим глаголом (Клајн 2003: 19).

/-ja/ › /-ħa/¹⁸ : *среће* (ген. јд., 11), *срећа* (ном. јд., 36), *среће* (акуз. мн., 45), *срећа* (ном. јд., 62), *срећа* (ном. јд., 111);

л) /-ота/ : *красотије* (ном. мн., 8), *лејоџија* (ном. јд., 50), *чистиоџије* (ген. јд., 75), *џејлоџиу* (акуз. јд., 87), *срамоџија* (ном. јд., 91), *руџоџија* (ном. јд., 91), *доброџија* (ном. јд., 92), *џростиоџија* (ном. јд., 112);

љ) /-оћа/ : *самоћи* (лок. јд., 47), *чесноће* (ген. јд., 61), *милоће* (ном. мн., 107);

м) /-ство/¹⁹ : *бојајсџиво* (ном. јд., 8), *џервенсџиво* (ном. јд., 12), *блаженсџиво* (ном. јд., 16), *џервенсџиво* (акуз. јд., 16), *чувсџивом* (инстр. јд., 17), *достојинсџиво* (акуз. јд., 19), *џрјајџелсџиву* (дат. јд., 20), *следсџива* (акуз. јд., 85), *мајсџорсџивом* (инстр. јд., 108), *џарсџива* (ген. јд., 124);

н) /-ество/²⁰ : *величесџиву* (лок. јд., 7), *божесџива* (ген. јд., 8), *множесџиво* (ном. јд., 12), *дружесџиво* (ном. јд., 13), *еретичесџиво* (акуз. јд., 14), *есџесџиво* (ном. јд., 66), *суџружесџива* (ген. јд., 111);

њ) /-џст/²¹ : *храбрџсти* (ген. јд., 8), *сладџсти* (ген. јд., 8), *џодлџсти* (ген. мн., 9), *џријайносџсти* (ген. јд., 11), *веселџсти* (ген. јд., 20), *џихџсџи* (акуз. јд., 31), *драјџсџи* (ген. јд., 31), *блајџсџи* (ген. јд., 31), *милосџсти* (ген. јд., 35), *жарџсџи* (акуз. јд., 55);

о) /-тва/²² : *молиџава* (ген. мн., 10), *клеџиву* (акуз. јд., 46), *жаџиву* (акуз. јд., 122).

¹⁸ И. Клајн (2003: 192–193) и Т. Маретић (1899: 319) говоре о суфиксу /-ħa/ као посебном суфиксу, док С. Бабић сматра да је то суфикс /-ja/ (1986: 326).

¹⁹ Суфикс /-ство/ и његове проширене варијанте /-анство/ и /-енство/, који имају широко апстрактно значење особине, стања, својства, активности или радње, али и конкретнија значења колектива (нпр. у /људство/, /потомство/ и сл.), своју продуктивност у српском језику потврђују и на корпусу Дошеновићеве поезије.

²⁰ Рускословенски фонетизам несумњиво сведочи о пореклу суфикса /-ество/ у славенизмима које налазимо у Дошеновићевој поезији.

²¹ Апстрактне именице са суфиксом /-џст/ изузетно су честе у Дошеновићевом језику, што не чуди с обзиром на чињеницу да је у питању најпродуктивнији од свих суфикса са функцијом поименичавања придева (Клајн 2003: 178).

²² М. Стевановић (1964: 476, 542) не разликује суфикс /-ва/ и /-тва/, будући да исте примере (*жејџива*, *клеџива*, *џејџива*) наводи под оба суфикса. И. Клајн (2003: 72–73) истиче да се овај суфикс са значењем радње додаје на инфинитивну основу глагола.

2.1.2. Именице са значењем особа
(*nomina agentis*) – мушки њол

Именице са значењем особа мушког пола изведене су бројним суфиксима домаћег порекла, од којих је већина и данас творбено активна. Ипак, поједине лексеме из грађе данас су архаичне, попут именица /цљлебник/, /дљлец /, /низац/ итд. Међутим, оне чине мањину у целокупном корпусу:

а) /-ац/ : *куйца* (акуз. јд., 6), *Нљмаца*²³ (ген. мн., 13), *сљарац* (ном. јд., 34), *љворца* (акуз. јд., 87);

/-ец/²⁴ : *мудрецы* (ном. мн., 7), *љввец* (ном. јд., 9), *дљлец* (ном. јд., 41);

/-енац/²⁵ : *младенцу*²⁶; (дат. јд., 113);

/-унац/ : *бељуны* (ном. мн., 60);

б) /-аљ/²⁷ : *орач* (ном. јд., 72), *шивача* (ген. јд., 90);

в) /-ик/²⁸ : *лирик* (ном. јд., 22), *исљорика* (ген. јд., 71);

/-ник/ : *љобезник* (ном. јд., 32), *љобовника* (ген. јд., 38), *цљлебника* (ген. јд., 93);

г) /-ин/ : *љосљодина* (акуз. јд., 6);

/-јанин/²⁹ : *љражданин* (акуз. јд., 6), *Римљанин* (ном. јд., 8);

д) /-тељ/³⁰ : *љолковашел* (ном. јд., 9), *знждишел* (ном. јд., 14), *родишелљм* (дат. мн., 17), *љријашелма* (дат. мн., 17), *ревнишелја* (ген. јд., 19), *бранишел* (ном. јд., 33).

²³ Овај суфикс често имају изведенице од имена земаља и покрајина (1991: 72, 226–228).

²⁴ Суфикс /-ец/ је фонетска варијанта суфикса /-ац/.

²⁵ Суфикс /-ац/ има много сложених варијанти, а у нашој грађи имамо потврду само за суфиксе /-енац/ и /-унац/.

²⁶ У речи је придевска основа /млад-/ (Клајн 2003: 59).

²⁷ Суфикс /-аљ/ је веома плодан и продуктиван суфикс, али у Дошеновићевој поезији налазимо само две потврде.

²⁸ Суфикс /-ик/ је грчког порекла. Лексеме /лирик/ и /историк/ у савременом српском језику су архаичне, будући да су их потиснули творбени дублети са суфиксом /-ичар/ (Клајн 2003: 237–238). У нашој грађи забележена је једна потврда за суфикс /-еник/, његову сложену варијанту.

²⁹ Приликом додавања овог суфикса долази до јотовања.

³⁰ Суфикс /-тељ/, прасловенског порекла, данас имају сви словенски језици, у којима је углавном литерарног тј. књишког карактера (Ристић С. 1982: 195). За српски књижевни језик у XIX веку специфично је то да је број изведеница са овим суфиксом порастао због ванјезичких фактора, односно због

Именице са значењем особа (nomina agentis) – женски њол

Именице са значењем особе женског пола изведене су простим и сложеним моционим суфиксима, а већина њих употребљава се и у савременом српском језику. Неке од моционих изведеница у Дошеновићевој поезији потврђене су моционим творбеним типовима: /љубовница/ : /љубовник/, /гражданка/ : /гражданин/, /пастирка/ : /пастиркиња/ : /пастирчица/ : /пастир/, /царица/ : /цар/, /богиња/ : /бог/.

У нашем корпусу потврђени су следећи суфикси:

а) /-иња/ : *боџинџ* (ном. мн., 59);

/-киња/ : *џасџиркинџ* (ном. мн., 68);

б) /-ица/ : *љубезнице*³¹ (вок. јд., 35), *девојчице* (ном. мн., 49), *царицом* (инстр. јд., 49), *невџстице* (вок. јд., 111), *селяницу* (акуз. јд., 112);

/-ница/ : *љубовница* (ном. јд., 30);

/-чица/ : *џасџырчице* (вок. јд., 54);

в) /-ка/³² : *селянке* (ном. мн., 55), *џасџырке* (вок. мн., 81), *џражданки* (дат. јд., 130).

2.1.3. Именице субјективне оцене (геминуџиви и хџйокорџџици)

Иако су именице субјективне оцене најфреквентније код романтичарских песника, веома су заступљене и у поезији Јована Дошеновића. У погледу творбе, ове именице се изводе готово само од именица:

друштвено-историјског контекста развоја наше културе везаног у првом реду за утицај руског, па у одређеној мери и чешког језика (Милановић 2014: 281). Михаило Стевановић је сматрао да је суфикс /-тељ/ изгубио народни и добио књишки карактер када се везао само за глаголске основе које су означавале духовне или апстрактне делатности (Стевановић 1964). Томо Маретић навео је само седам лексема које је у језику XIX века сматрао народним (Маретић 1899: 362): /непријатељ/, /пријатељ/, /родитељ/, /служитељ/, /управитељ/, /учитељ/ и /хранитељ/, од којих су само /пријатељ/ и /родитељ/ потврђене у Дошеновићевој збирци *Лирическа Пјенија*.

³¹ У функцији моционог знака /-ица/ је најчешћи од свих суфикса (Ђорић 1979: 34).

³² Уз наставке /-ица/, /-иња/ и /-киња/, суфикс /-ка/ спада међу најважније моционе суфиксе (Ђорић 1979: 35–37).

а) /-ак/³³: *санком* (инстр. јд., 11), *редка* (ген. јд., 23), *цветика* (ген. јд., 30), *лисџика* (ген. јд., 31), *данак* (акуз. јд., 72), *зубку* (лок. јд., 117);

б) /-ић/³⁴: *црвићи* (ном. мн., 86), *зубић* (ном. јд., 119);

в) /-ица/³⁵: *водице* (ген. јд., 30), *џравици* (лок. јд., 42), *јорлицу*³⁶ (акуз. јд., 43), *землицом* (инстр. јд., 48), *џџичица* (ном. јд., 65), *ружицом* (инстр. јд., 115), *ручице* (акуз. мн., 125);

/-чица/ : *џранчицу* (акуз. јд., 31);

г) /-ка/ : *зверке* (ном. мн., 61), *џравке* (ном. мн., 76);

д) /-ца/³⁷: *ноћца* (ном. јд., 51);

ђ) /-це/³⁸: *лишцу* (лок. јд., 93);

/-ашце/ : *сердашце* (дат. јд., 97);

/-енце/ : *џџенце* (ном. јд., 53), *деџенце* (акуз. јд., 118);

е) /-ушка/³⁹: *гђвушка* (лок. јд., 107).

2.2. Префиксација

У литератури постоје бројна неслагања око тога да ли префиксацију сврстати у извођење, слагање или је она пак засебан тип творбе. Мишљења лингвиста су подељена.⁴⁰

Према Т. Маретићу, префиксалне творенице су сложенице с предлозима („сложене именице и придјевци“). Све префиксе, укључујући и оне који се не јављају самостално, Маретић назива „приједлози“ (Маретић 1899: 369–372). А. Белић први употребљава

³³ Будући да у савременом језику /-ак/ више није продуктивно као деминутивни суфикс, многи од наведених примера постоје још само као поетизми или архаизми (исп. *данак*, *санак*) (Клајн 2003: 26).

³⁴ Ово је најважнији деминутивни суфикс у мушком роду (Клајн 2003: 108).

³⁵ Суфикс /-ица/ спада међу најпродуктивније суфиксе у српском језику (Стевановић 1964: 551).

³⁶ Деминутив од /горло/, одн. /грло/.

³⁷ Као деминутивни суфикс именица женског рода на сугласник, /-ца/ данас сусрећемо готово искључиво и застарелим и песничким облицима (Клајн 2003: 199–200).

³⁸ Ово је деминутивни суфикс за именице средњег рода.

³⁹ Деминутивни суфикс, уобичајенији у другим словенским језицима, најчешће у руском (Клајн 2003: 139).

⁴⁰ Детаљније о овом проблему в. у Ранђеловић 2012.

термин *йредмейѿак* или *йрефикс*, али префиксацију и даље сврстава у слагање (Белић 1949). У невеликом поглављу „Сложенице с префиксима“, М. Стевановић дефинише *йрефикс* као „предлог, који је тек срастањем с другим делом сложенице постао префиксом“. За именице с префиксима (без суфикса) тврди да су „тако ретке да за науку о грађењу речи не представљају неки већи интерес“.

Из разматрања искључује префиксално-суфиксалне творенице, њима се бави под одговарајућим суфиксом. Од именица анализира само оне на *не-*, а то *не-* не назива префиксом, већ „одричном речцом“ (Стевановић 1964: 443–471). И С. Бабић не одступа од својих претходника: „... због тога што многи префикси и нису самосталне ријечи... сматра се да префиксална творба иде у извођење, а не у слагање. Ипак, због дефиниције извођења и слагања и због јединствености овога творбенога начина, префиксалну ћемо творбу сматрати слагањем, творенице префиксалне творбе сложеницама, али ћемо их убрајати у посебну врсту сложеница“ (Бабић 1986: 328–333). Префиксација је у потпуности уклопљена у композицију и у средњошколској граматици (Станојчић–Поповић 2000: 148–149).

И. Клајн посматра префиксацију као засебан тип творбе, а речи са префиксом назива *йрефиксалним йтвореницама* или *йрефиксалима* (Клајн 2002: 173–213). М. Радовић Тешић опредељује се за термин *йрефиксалне именице* или *именице йворене са йрефиксима*, те префиксацију посматра као засебан тип творбе (Радовић–Тешић 2002: 9–24).

Дакле, у новије време префиксација се третира као засебан тип творбе у оквиру извођења, те ћемо и ми тако поступати у овоме раду.

Изведеница добијених префиксацијом⁴¹ у поезији Јована Дошеновића нема много. Доминантна су следећа три префикса:

а) /не-/ : *немилосѿи* (ном. јд., 40), *немоћ* (акуз. јд., 55), *невѿрносѿи* (акуз. јд., 69), *незнаня* (ген. јд., 89), *несрећа* (ном. јд., 91), *недуј* (акуз. јд., 92);

б) /пре-/ : *йремудросѿи* (ген. јд., 12), *йрелейоѿа* (ном. јд., 115);

в) /уз-/ : *уздисаня* (акуз. мн., 104).

⁴¹ Под префиксацијом подразумевамо изведенице добијене тзв. чистом префиксацијом, али и оне добијене префиксално-суфиксалном творбом.

3. КОМПОЗИЦИЈА ИМЕНИЦА

У раду ће се под сложеницама подразумевати „праве“ сложене, тј. оне настале композицијом две основе, али и речи добијене сложено-суфиксалном творбом (Клајн 2002).

За историју српског књижевног језика у 19. веку посебан значај има појава ендоцентричних именичких сложеница од именичке и глаголске основе са нултим суфиксом. Овај тип сложеница добијен је најчешће калкирањем немачких и латинских речи или позајмљивањем из руског и чешког језика (Милановић 2014: 309–310), а у Дошенивићевој поезији налазимо само два примера: *вінотраду* (лок. јд., 38) и *руковейши* (ген. јд., 28).

Велика учесталост књишких сложеница у Дошенивићевој поезији говори нам о снажном лексичком утицају славеносрпског језика:

а) /благо-/⁴² : *блаіовѣсїиница* (ном. јд., 7), *блаіойрисїиоїносїи* (ген. јд., 12), *блаіоросїива* (акуз. јд., 43), *блаіодарносїи* (ген. јд., 71), *блаіобразносїи* (ном. јд., 79), *блаіобразносїи* (ном. јд., 91), *блаіонравѣм* (инстр. јд., 91);

б) /велико-/⁴³ : *великолѣиносїи* (ген. јд., 10), *великолѣїя* (акуз. мн., 11).

Посматрано из угла другог форманта сложенице, доминирају следећи суфикси:

а) /-ац/ : *їѣсноїворци* (ном. мн., 9), *сїихоїворци* (ном. мн., 9), *їѣсноїисца* (акуз. јд., 10), *їовѣсїолисца* (ген. јд., 71), *живоїисче* (вок. јд., 107);

/-ец/ : *сладкоїѣвци* (ном. мн., 9), *сїихоїворец* (ном. јд., 11), *їѣсноїѣвец* (ном. јд., 15), *земледѣец* (ном. јд., 29), *свѣїоносец* (ном. јд., 74), *вѣсїоносец* (ном. јд., 74), *заряносец* (ном. јд., 77), *священосец* (ном. јд., 77);

б) /-ије/ : *їѣсносложенїю* (лок. јд., 12), *своелюбіе* (ном. јд., 15), *злоуїоїребленїя* (ген. јд., 18), *їласоударенїя* (ген. јд., 24), *славословіе* (акуз. јд., 65), *бракосочейанїе* (акуз. јд., 66), *землеїисанїе* (акуз. јд., 72);

⁴² Овај творбени формант настао је калкирањем грецизама и карактеристичан је за црквенословенски језик (Милановић 2014: 307).

⁴³ Овај творбени формант гради именице са значењем особе или са апстрактним значењем.

- в) /-ица/ : *злосрејнице* (ном. мн., 18);
г) /-ство/⁴⁴ : *йѣснойворсѣву* (лок. јд., 6), *сѣихоѣворсѣво* (ном. јд., 7), *боѣородсѣва* (акуз. мн., 45);
д) /-тељ/ : *добродѣѣл* (акуз. јд., 11), *свѣѣодѣѣл* (ном. јд., 75).

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Јован Дошеновић, Доситејев следбеник и поклоник италијанских предромантичара, остао је познат српској јавности по збирци песама *Лирическа Пјенија*. Био је отворен према народном језику и залагао се за његову употребу, пре свега у поезији. Последице Дошеновићевог опредељења виде се у стиху (ритам, метар), лексици и тематици, али и у променама насталим између првих и последњих стихова овога песника.

Почетком XIX века писало се „по правилима баба Смиљане“, како би рекао Вук Караџић цитирајући владикау Кенгелца. О реформи правописа и граматичким правилима тек се почињало систематичније мислити. Ово је условило бројне недоследности и колебања и у Дошеновићевом језику.

Из досадашње анализе обухваћеног именичког материјала можемо закључити следеће:

1) Међу најфреквентнијим изведеницама налазе се апстрактне именице, именице са значењем особа (мушког и женског пола) и именице субјективне оцене;

2) Дошеновићева тежња ка понародњавању језика и истовремена тежња ка стилистичком варирању исказа укрстиле су се у конкуренцији суфикса за извођење апстрактних именица. Очигледна је намера песника да створи што разноврснији израз у примерима варирања суфикса /-ѣст/, /-ије/ и /-је/ : *мудросѣи* (акуз. јд., 43), *мудросѣѣю* (ген. јд., 91); *здравѣю* (дат. јд., 40), *здравлѣ* (ном. јд., 112); *веселѣя* (ген. јд., 75), *веселѣя* (ген. јд., 57), *веселосѣи* (ген. јд., 20) итд. Занимљиво је приметити одсуство турског суфикса /-лук/;

3) Анализирајући творбenu структуру именица са значењем особа, уочили смо два творбена дублета, и то само код именица које означавају особу женског пола: /-ка/ : /-ица/ (сељанка : сељаница),

⁴⁴ Суфикс /-ство/ даје сложеницама апстрактно значење.

/-ка/ : /киња/ : /-чица/ (пастирка : пастиркиња : пастирчица). Неке од моционих изведеница у Дошеновићевој поезији потврђене су моционим творбеним типовима: /љубовница/ : /љубовник/, /гражданка/ : /гражданин/, /пастирка/ : /пастиркиња/ : /пастирчица/ : /пастир/, /царица/ : /цар/, /богиња/ : /бог/. Код именица са значењем особа мушког пола немамо потврде за суфиксе /-лац/, /-âp/, /-аш/, /-лица/, као ни за интернационални суфикс /-ист/ и суфиксе турског порекла /-лија/ и /-џија/;

4) Дошеновићева потреба за разноврсним изразом узрок је појаве конкурентних деминутивних суфикса: /-ак/ : /-ић/ (зубак : зубић), /-енце/ : /-ица/ (птенце : птичица) и др.;

5) Код префиксално-суфиксалне творбе запажамо следеће конкурентне суфиксе: /-ак/ : /-је/ (поступак : поступање);

6) Други део именичких сложеница са апстрактним значењем понекад долази у конкурентски однос захваљујући појави исте основе и различитих синонимних суфикса. Наиме, у овим сложеницама се као конкурентни појављују суфикси /-ије/ : /-ство/ : *сїиxоїворенїе* (ном. јд., 7) : *сїиxоїворсїиво* (ном. јд., 7), *їїсноїворенїя* (ген. мн., 24) : *їїсноїворсїиво* (акуз. јд., 10);

7) Иако се Дошеновић залагао за употрену народног језика, творбена анализа именичког корпуса из његове збирке песама *Лирическа Пјенија* указала је на мноштво славенизама, из чега се може закључити да Дошеновићев језик није био чист народни, већ посрбљени славеносрпски језик.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик. II. Наука о грађењу речи*, Београд.
- Грицкат 1966: Ирена Грицкат, У чему је значај и какве су специфичности славеносрпског периода у развоју српскохрватског језика, *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику IX*, Нови Сад, 61–66.
- Деретић 2004: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Нолит.
- Иванић 2005: Душан Иванић, *О поезији Јована Дошеновића*, Београд: Genesis International.

- Ивић 1998: Павле Ивић, *Прејлед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слањање и њрефиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Маретић 1899: Томо Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Милановић 2004: Александар Милановић, *Крајња историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милановић 2013: Александар Милановић, Статус фонеме /ц/ у Мркаљевој реформи азбуке, у: *Језик весма њлезан*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 21–31.
- Милановић 2014: Александар Милановић, *Језик Јована Субојића*, Београд: Чигоја штампа – Филолошки факултет.
- Младеновић 1960: Александар Милановић, Прилог проучавању Орфелиновог језика, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* III, Нови Сад, 153–174.
- Младеновић 1973: Александар Младеновић, Типови књижевног језика код Срба у другој половини XVIII и почетком XIX века, у: *Реферати за VII међународни конгрес слависти у Варшави*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 39–52.
- Николајевић 1914: Димитрије Николајевић, Нови прилози за биографију песника Јована Дошеновића (1781–1813), *Чланци и њрилози о српског књижевности XIX века*, Нови Сад.
- Павић 1991: Милорад Павић, *Историја српске књижевности 4. Прегромантизам*, Београд: Досије – Научна књига.
- Радовић Тешић 2002: Милица Радовић-Тешић, *Именице с њрефиксима у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ранђеловић 2012: Ана Ранђеловић, Терминолошко-методолошки проблеми у именичкој префиксацији, у: *Савремена њроучавања језика и књижевности*, III/1, ур. Милош Ковачевић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 65–70.
- Ристић О. 1969: Олга Ристић, Лексичко-семантичке одлике творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника, *Јужнословенски филолоџ* XXVIII/1–2, Београд, 219–320.
- Ристић О. 1970: Олга Ристић, Лексичко-семантичке одлике творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника, *Јужнословенски филолоџ* XXVIII/3–4, Београд, 387–451.
- Ристић С. 1982: Стана Ристић, Морфема *-ићел* у савременом српскохрватском језику, *Наш језик* XXV/4–5, Београд, 189–230.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.

- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- РСЈ 2007: *Речник српскоја језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Станојчић–Поповић 2000: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамајтика српскоја језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I, Грамајички системи и књижевнојезичка норма*, Београд: Научна књига.
- СТИЈОВИЋ 1992: Светозар Стијовић, *Славенизми у Њејошевим јесничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Суботић 1989: Љиљана Суботић, *Језик Јована Хацића*, Нови Сад: Матица српска.
- Ђорић 1979: Божо Ђорић, Творба назива за женска бића у јужнословенским језицима, *Књижевни језик VIII/3*, Сарајево, 31–41.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Анна З. Ранделовић

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СТРУКТУРА
ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ПОЭЗИИ
ИОАННА ДОШЕНОВИЧА

Резюме

В статье рассматривается словообразовательная структура имен существительных в сборнике стихотворений Иоанна Дошеновича. Употребление синонимичных суффиксов в стихотворениях подтверждает его стремление к использованию народного сербского языка в литературе.